

УДК 343.621

ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАВСТВА ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ

Черевко К. О.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки слідчих
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: У статті досліджено історію виникнення та розвитку проблеми абортів, а також особливості кримінальної відповідальності та кваліфікації за незаконне проведення абортів у деяких країнах. Детально проведено аналіз законодавства Української РСР щодо абортів.

Ключові слова: аборт, генезис законодавства, незаконний аборт, кримінальна відповідальність за аборт.

Аннотация: В статье проведено исследование истории возникновения и развития проблемы абортів, а также особенности уголовной ответственности и квалификации за незаконное проведение аборта в некоторых странах. Детально проведен анализ законодательства Украинской ССР относительно абортів.

Ключевые слова: аборт, незаконный аборт, генезис законодательства, уголовная ответственность за аборт.

Annotation: In this paper a study of the history and development of the abortion issue, and especially the criminal responsibility and qualifications for illegal abortion in some countries. Conducted a detailed analysis of the law on abortion Ukrainian SSR.

Key words: abortion, illegal abortion, the genesis of the legislation criminalizes abortion.

Питання регулювання народжуваності хвилювали людство завжди. Абортами займалися ще лікарі стародавнього світу. Протягом всієї історії людства аборт належить до числа найстаріших проблем етики, філософії, юриспруденції та теології. Згадка про аборт зустрічається в Древньому Китаї більше 4600 років тому. Є свідчення, що стародавні жителі Австралії розривали плодovu оболонку, щоб викликати викидень. А жінки Східної Африки викликали аборт за допомогою спеціальних дерев'яних паличок. Деякі лікарі давнини підходили до питання зважено і допускали аборт тільки в тих випадках, коли пологи загрожували матері або дитині.

Ставлення до абортів завжди було суперечливим. Жінка або лікар, який провів аборт могли переслідуватися за законом. У 200 році н.е. аборти каралися вигнанням і каторжними роботами в рудниках. У той же час, Платон не вважав аборт неприпустимим засобом, а Аристотель навпаки рекомендував його для обмеження занадто великій народжуваності.

Ще в стародавньому світі у народів класичної епохи зустрічаємо їх в таких обсягах, які вражають навіть осіб, звиклих до розбещеності суспільства. Здійснювались аборти і в стародавньому світі, але вони розглядались як чаклунство. Покарання було дуже суворим, оскільки вважалось, що людина в цьому випадку втручається в провидіння Господа.

Закони Хаммурапі встановлювали відповідальність особи, яка заподіяла викидень доньки вільного господина (§ 209: «если человек ударит дочь человека и причинит выкидыш ее плода, то он должен уплатить за ее плод 10 сиклей серебра»), особи, яка залежала (§ 211) й отроковице (§ 213) [7, с. 16].

Салічна правда встановлювала: «Если же кто лишит жизни ребенка в утробе матери раньше, чем

он получит имя, и это будет доказано, присуждается к уплате 4000 ден., что составляет 100 сол» [5].

Докорінну реформу у вченні про злочинне знищення плоду внесло канонічне право, яке надало принципового значення поняттю зародка і представило як основне положення своєї доктрини: «Homo est, qui est futurus» - «Та людина, що повинна народитися». Через це в постановах того часу знищення плоду розглядається як злочин проти самого зародку, і вважається одним із видів вбивства.

Древні греки вирішували цю проблему дещо інакше. Так, у клятві Гіппократа зазначається: «Я не дам нікому просимого у мене смертельного средства и не покажу пути для подобного замысла; точно так же я не вручу никакой женщине абортивного пессария». У той час, коли Гіппократ був противником того, хто використовує протизаплідні засоби й проводить аборт, у його працях достатньо зазначень про те, що лікарі достатньо знали мистецтво вигнання плоду [8, с. 1].

За законами Риму каралась мати ненародженої дитини, якщо за допомогою знищення плоду досягалась якась злочинна мета. Так само розглядався цей злочин стародавнім німецьким правом [4, с. 98].

Також, проблема абортів зустрічається і в Київській Русі: «Всяка жена скажаючи в себе отроча душегубица наречется». Так, жінку, яка позбувалася плоду, називали «душегубицею», тобто прирівнювали до вбивці. Досліджуючи шлюбно-сімейне життя в Київській Русі, відзначав, що суворі дисциплінарні покарання церква накладала на тих жінок, які з метою позбавитися вагітності використовували зілля чи зверталися до послуг знахарок – баб-шептух [6, с. 14].

У перших сторіччях свого існування християнство підвергали жінок-християнок довічному церковному покаранню за вчинення абортів. Так, Св. Климент Олександрійський Тертуліан (200–205рр.) зазначав: «Что же касается нас, христиан, то нам убийство строжайше

воспрещено. Нам даже воспрещено уничтожать в чреве матери зачатого ею ребенка. Помешать рождению, не значит ли это совершить убийство?» [9, с. 14].

Папа Стефан V у 899 році видає едикт, за яким особа, що знищила в матці зародок, визнавалася вбивцею. Це правило з невеликими перервами діяло сім століть – до того періоду, коли одночасно з послабленням усеосяжної влади церкви відбувається посилення позицій окремих монархів і держав. Під впливом цих процесів у найбільш незалежних від влади Рима європейських країнах відбувається законодавче закріплення покарань за здійснення абортів, що поступово пом'якшуються під впливом епохи Просвітництва в XIII столітті [3, с. 23].

У 1764 році Чезаре Беккарія у своїй книзі «О преступлениях и наказаниях» зазначав, що при визначенні покарання за аборт слід урахувати тяжке положення, яке спонукає жінку здійснити його. Автор вважає, що боротьба з абортами буде більш ефективнішою, якщо жінку не карати, а подавати їй матеріальну та моральну допомогу, організувати притулок тощо [10, с. 48].

Еволюція кримінальної відповідальності за штучне переривання вагітності в Росії відбувалась таким чином.

Ще в «Своде законов» 1832 року стаття «О преступном истреблении плода» була побудована так: ч. 1 «Кто с ведома и по согласию самой беременной женщины, употребит с ее умыслом какое-либо средство для изгнания плода ее, тот за это подвергается лишению всех прав и подлежит ссылке в отдаленных местах Сибири». Ч. 2 «Сама беременная женщина, которая по собственному произволу или по согласию с другим употребит с умыслом какое-либо средство для изгнания плода своего, подвергается лишению всех прав и подлежит ссылке в отдаленных местах Сибири».

У ст. 341 цього документу були перераховані види спорідненого вбивства, одним з яких було зазначене вбивство дитини в утробі матері, а у ст. 343 вказувалося, що до особливих (кваліфікованих) видів вбивства необхідно відносити навмисне умиртвіння і вигнання плоду з утробы матері.

«Положення про покарання Російської імперії» 1845 року в корені відрізнялось від Зводу Законів, але питання стосовно знищення плоду знайшли своє відображення в розділі злочинів проти життя (ст.ст. 1461, 1462, 1463). Цей злочин визначався як протизаконне, свідоме та вольове умиртвіння плоду, який знаходився ще в утробі матері.

Статті 1461–1463, які визначали покарання за видалення плоду, відносилися до глави про смертоубивство. Згідно ст. 1461, якщо аборт проводився без згоди жінки, абортмаєр позбавлявся всіх прав, стану й посилався на каторжні роботи на заводах терміном від 4 до 6 років; якщо жінці при цьому заподіювалося тяжке ушкодження – каторгою від 6 до 10 років; а у випадку смерті жінки – каторгою від 8 до 10 років. Особа, що видалила плід за згодою жінки (ст. 1462), каралася виправними арештантськими відділеннями від 5 до 6 років; сама ж жінка – ув'язненням від 4 до 5 років із позбавленням усіх

особливих прав. Таким чином, вагітна потрапляла в коло суб'єктів злочину. Покарання, передбачені статтями 1461–1462, характеризувалися одним ступенем суворості, незалежно від того, хто виступав суб'єктом злочину – лікар, сповитуха, акушер чи аптекар, раніше викриті у такому ж злочині. Треба зазначити, що в порівнянні з окремими чинними західноєвропейськими законодавствами, санкції за здійснення абортів відрізнялися прогресивністю – було відсутнє довічне ув'язнення й страта; каралося тільки умисне й протизаконне умиртвіння плоду. Якщо лікар здійснював аборт через показники з боку здоров'я матері, то він відповідальності не підлягав.

У Кримінальному Укладенні Російської імперії 1903 року покарання, передбачені за проведення абортів (ст.ст. 465, 466), значно пом'якшилися. Так, винний в умиртвінні плоду карався ув'язненням у виправному будинку: умиртвіння плоду без згоди жінки каралося каторгою на термін не більше 8 років; мати, винна в умиртвінні свого плоду, каралася ув'язненням у виправному будинку на термін не більше 3 років. Якщо умиртвіння плоду проводилося лікарем або сповитухою, то від суду вимагалася перешкодити практиці винного на термін від 1 року до 5 років і опублікувати вирок.

Перше радянське законодавство, що регулювало штучне переривання вагітності, виходило з ідеї некараності абортів. У Постанові Наркомюста РРСФР від 18 листопада 1920 року «Про охорону здоров'я жінок» аборт визначався некараним, якщо він здійснювався лікарем, у медичній установі і безкоштовно.

04 липня 1921 року Нарком охорони здоров'я і Наркомюст УРСР приймають аналогічну постанову під заголовком «Про охорону здоров'я жінок», в якій зазначалося: «Радянська влада ставить своїм невідкладним завданням боротьбу з абортами, що калічать жінку йносять шкоду трудовій державі, для якої єдиною цінністю є робоча сила».

У 1922 році відповідальність за проведення абортів вводиться в Кримінальний кодекс УРСР, де диспозиція ст. 164 за своєю суттю повторює Постанову 1921 р., однак значно пом'якшуються санкції – позбавлення волі чи примусові роботи терміном до одного року – при здійсненні злочину без обтяжливих обставин, а при наявності таких (вчинення абортів у вигляді промислу чи без згоди матері, або якщо наслідком є її смерть) – позбавлення волі на термін до п'яти років.

Нарком охорони здоров'я УРСР 30 січня 1926 року прийняв циркуляр, в якому наказав ліквідувати одні комісії (абортні), передавши їхні функції іншим (Охмладам), а також Раді соціальної допомоги – усунути всі формальності, що стосуються абортів, а головне – дозволив проведення абортів за соціальними показниками до трьох місяців вагітності. Цей нормативний акт визнавався першим у світі документом, що дозволяв проведення абортів за соціальними показниками [3, с. 24].

27 липня 1936 року Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів СРСР прийняли

Постанову «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів і про деякі зміни в законодавстві про розлучення» [2, с. 7].

У Постанові виділили три окремі склади злочину: а) відповідальність осіб за здійснення жінці абортів; б) відповідальність вагітної за здійснення нею абортів й самоабортів; в) відповідальність осіб, що примушують жінку до проведення абортів. Прийняття цієї Постанови свідчить про турботу про здоров'я жінки з одного боку, а з іншого боку, вагітна жінка стає не тільки потерпілою, а й суб'єктом такого злочину.

Згідно цієї Постанови в КК УРСР з'являється нова редакція ст. 143 КК. Але прийняття Постанови спричинило певні негативні наслідки, які виявилися у збільшенні кількості кримінальних абортів більш ніж у 10 разів і завданні значної шкоди здоров'ю жінки: при кримінальному аборті вона має більше шансів одержати ускладнення, ніж при проведеному в умовах лікувальної установи.

Наказом Президії Верховної Ради СРСР від 5 серпня 1954 року була скасована кримінальна відповідальність вагітних жінок за переривання вагітності. Вагітній жінці надавалось право самостійно вирішувати питання про материнство.

23 листопада 1955 року Президією Верховної Ради СРСР було видано Наказ «Про відміну заборони абортів». Згідно цього Наказу відповідальність за аборт була встановлена лише у таких випадках: а) проведення абортів не в лікарні чи інших лікувальних установах; б) проведення абортів в антисанітарних умовах або особами, які не мають спеціальної медичної освіти [2, с. 8].

КК УРСР 1960 року вже традиційно ст. 109 передбачав кримінальну відповідальність за незаконне проведення абортів лікарем і особою, яка не має спеціальної медичної освіти. Обтяжуючими відповідальність обставинами було вчинення незаконного проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я або смерть потерпілої.

31 грудня 1987 року Міністерство охорони здоров'я СРСР затвердило «Інструкцію про порядок провадження операції штучного переривання вагітності за немедичними показаннями».

Зміна соціально-економічних умов життя населення, що відбулася після 1992 р., негативним чином вплинула на ставлення жінок до факту штучного переривання вагітності (хоча продовжували діяти норми старого радянського кримінального законодавства). Сформоване положення призвело до багаторазового збільшення кількості абортів, у тому числі кримінальних; у цей же час різко зростає латентність незаконного переривання вагітності. Усе це в сукупності з іншими негативними обставинами сприяло катастрофічному падінню чисельності нації, збільшенню числа безплідних жінок і бездітних родин [3, с. 25].

Щодо питання кримінальної відповідальності за проведення незаконного штучного переривання вагітності в законодавстві зарубіжних країн слід відмітити, що в європейських державах виділяють чотири типи законів про аборт:

1) найбільш ліберальне законодавство – вирішує питання «за бажанням» (невелика група країн);

2) доволі вільні закони – дозволяють аборт за численними медичними і соціальними показаннями (в шести країнах: Англія, Угорщина, Ісландія, Кіпр, Люксембург, Фінляндія);

3) доволі суворі закони – дозволяють аборт лише при деяких обставинах: загрози фізичному чи психічному здоров'ю жінки, дефектах плоду, звалтуванні та інцесті (в Іспанії, Португалії, Польщі і Швейцарії);

4) дуже суворі закони – які або взагалі забороняють абортів, або дозволяють їх у виключних випадках, коли вагітність представляє безпосередню загрозу життю жінки (в Північній Ірландії, донедавна – на Мальті).

Кожен рік у світі проводять від 36 до 53 млн. абортів, тобто проводять штучне переривання вагітності. Дослідження свідчать, що в деяких країнах (як, наприклад, США, Росії, Україні, Данії) абортів зробили до 2/3 жінок [1].

Першою державою світу, яка узаконила переривання вагітності, став у 1920 році Радянський Союз. Демократичні країни почали впроваджувати схожі закони через багато років після II світової війни: США – у 1973 році, Німеччина – у 1975-му році, Італія – з 1981-го року.

Проаналізувавши деякі аспекти виникнення та розвитку відповідальності за незаконне штучне переривання вагітності, можна зробити певні висновки: проблема карантності абортів має глибокі історичні корені. На різних етапах розвитку суспільства вона вирішувалась по-різному, але в переважній більшості випадків суб'єктом кримінальної відповідальності поруч з особою, яка проводила операцію штучного переривання вагітності, виступала жінка, яка без поважних причин погоджувалась на проведення абортів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Искусственное прерывание беременности (аборт). Классический аборт, мини-аборт и гормональный аборт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://beremennaya-narod.ru/preivanie.beremennosti.html>
2. Лаврентьева Т. А. Ответственность за незаконное производство аборта по советскому уголовному праву : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / Т. А. Лаврентьева. – Саратов, 1974. – 20 с.
3. Лапко Г. К. Историко-правовой анализ кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів / Г. К. Лапко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2004. – № 212. – С. 22–26.
4. Омельченко І. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / І. К. Омельченко, О. В. Сорокін, В. В. Череватий. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 136 с.
5. Салическая правда / Московский Государственный университет, Исторический факультет

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/salic.htm>

6. Павленко І.В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Павленко Ірина Володимирівна. – К., 2013. – 210 с.

7. Фабрице Г. Учение об изгнании плода и детоубийстве. – СПб., 1906.

8. Попов В.Л., Гурочкин Ю.Д. Судебная медицина. – М., 1999. – 297 с.

9. Гарнет М. Детоубийство. Социологическое и сравнительно-юридическое исследование. – М., 1911.

10. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях // Пер. М.В. Мишина. – М., 1978.

УДК 343.222.4(477)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРЕДМЕТА БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 254 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Цвіркун Н. Ю.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології

Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: Статтю присвячено актуальній проблемі визначення предмета безгосподарського використання земель. У ній розглянуто наукові підходи до визначення предмета злочину, а також розкрито кримінально-правове значення предмета злочину. Детально проаналізовано сутність землі як екологічної, соціальної та економічної категорії. Визначено, що предметом злочинного безгосподарського використання земель слід вважати ґрунтовий покрив земель сільськогосподарського призначення. Це обумовлюється тим, що в результаті антропогенної діяльності страждає саме поверхневий родючий шар ґрунту.

Ключові слова: предмет злочину, безгосподарське використання земель, землі сільськогосподарського призначення, ґрунтовий покрив земель, родючість ґрунтів.

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме определения предмета бесхозяйственного использования земель. В ней рассмотрены научные подходы к определению предмета преступления, а также раскрыто уголовно-правовое значение предмета преступления. Детально проанализирована сущность земли как экологической, социальной и экономической категории. Определено, что предметом преступного бесхозяйственного использования земель следует считать почвенный покров земель сельскохозяйственного назначения. Это обуславливается тем, что в результате антропогенной деятельности страдает именно поверхностный плодородный слой почвы.

Ключевые слова: предмет преступления, бесхозяйственное использования земель, земли сельскохозяйственного назначения, почвенный покров земель, плодородие почв.

Annotation: This article is devoted to the actual definition of the problem Wasteful land use. It examines the scientific approaches to the definition of the crime and disclosed penal value of the object of the crime. Detailed analysis of the nature of land as ecological, social and economic categories. Determined that the subject of criminal Wasteful land use should be considered a soil cover of agricultural land. This is due to the fact that as a result of human activities affected most superficial layer of fertile soil.

Key words: subject of crime, wasteful land use, agricultural land, land soil conditions, soil fertility.

Розгляд поняття та ознак предмета злочину, передбаченого ст. 254 КК України, зумовлений не лише теоретичними пошуками найоптимальнішої моделі пізнання предмета злочину, але орієнтований і на вирішення практичних завдань кримінально-правової кваліфікації, у першу чергу, відмежування за ознакою предмета злочину цього складу злочину від суміжних складів злочину, а також злочинного діяння від незлочинного.

Безгосподарське використання земель належить до тієї категорії злочинів, які у науці кримінального права прийнято називати «предметними», адже норма сконструйована таким чином, що в ній прямо вказано на його предмет. Але з іншого боку, встановлення предмета злочинів проти навколишнього природного середовища має низку специфічних особливостей і у зв'язку з цим залишається достатньо складним завданням не лише у практичній, а й у теоретичній площині. Підтвердженням цього є те, що сьогодні у

кримінально-правовій доктрині наявний широкий діапазон думок стосовно змісту предмету злочинів цієї категорії та взагалі його ознак.

Проблема предмета злочину вважається однією з найскладніших у теорії кримінального права. Над її розробкою у різний час працювали М. Й Коржанський, С. Д. Кравцов, В. Я Тацій, М. П. Бікмурзін, Є. В. Лашук та ін. Що стосується безпосередньо предмета злочинів проти довкілля, то його дослідження відображено в наукових працях Е. М. Жевлакова, С. Б. Гавриша, В. К. Матвійчука. Стосовно предмета злочину, передбаченого ст. 254 КК України, слід констатувати, що його науковій розробці взагалі не приділялося належної уваги. Це питання лише частково висвітлювалося в навчальній літературі, джерелах науково-коментаторського характеру та окремих монографічних виданнях, присвячених характеристиці злочинів проти навколишнього природного середовища, що і зумовлює у цьому контексті необхідність попереднього звернення до загальних положень вчення про предмет злочину.

© Цвіркун Н.Ю., 2013